

RETORIČKE STRATEGIJE U RENESANSNIM LATINSKIM IZVJEŠTAJIMA S HVARA

Neven Jovanović

Listajući šezdesetak svezaka *Dnevnika* visokog mletačkog političara Marina Sanuda Mlađeg (1466. – 1536.; dnevnicu obuhvaćaju razdoblje 1496. – 1533.),¹ nalazimo stanovitu pravilnost u upotrebi jezika. Na latinskom su dopisi stranih vladara i država (npr. njemačkog cara i Dubrovnika), kao i pape, te književna djela koja Sanudo odlučuje uvrstiti u svoju zbirku (npr. dijalog starca i Italije izveden u Veroni 1512.); mletački dužnosnici svoje izvještaje u pravilu podnose na venetu. Od ovakvoga uzusa odstupaju dva izvještaja s Hvara, koje je podnio Sebastiano Giustinian, generalni providur za Dalmaciju, zadužen da guši bune dalmatinskih pučana u kolovozu i rujnu 1512.

Očekivali bismo da su Giustinianovi izvještaji na talijanskom. Oni su, međutim, na latinskom, i to vrlo dotjeranom humanističkom latinskom.

Da bismo se mogli upitati što to znači, moramo pokazati tko je Sebastiano Giustinian, što je radio na Hvaru i što stoji u spomenutim izvještajima. I odabir jezika i forma iznesenog sadržaja otkrit će se kao važni retorički

¹ *Diarii di Marino Sanuto*, prir. Rinaldo Fulin, Federico Stefani, Nicolò Barozzi, Guglielmo Berchet, Marco Allegri, Venezia, 1879.–1902., 56. sv.

potezi jednog humanističkog diplomata koji se, stjecajem okolnosti, našao izvan svoga uobičajenog konteksta.

SEBASTIANO GIUSTINIAN

Sebastiano Giustinian rodio se 1459. u Veneciji, gdje će i umrijeti 1543. Doktorat »lijepih umijeća« (*in artibus*) postigao je, kako je uobičajeno za mletačke sinove, u Padovi. Za prvu važnu diplomatsku misiju odabran je 1498. (trebao je ići na dvor cara Maksimilijana, ali nije otišao jer su se odnosi Venecije s Habsburzima pogoršali). Dvije godine kasnije, 1500., poslanik je kod ugarskoga kralja Vladislava II. Jagelovića, i stupajući pred kralja održao je elegantan latinski govor, kasnije tiskan; u važnoj misiji pridobivanja Vladislava za savez s Venecijom protiv Osmanlija Giustinian je ostao tri godine, sve dok Venecija nije – suprotno Giustinianovu zadatku – sklopila mir s Velikom Portom. Potom je bio vojni i civilni mletački upravitelj Kopra (ova ga naizgled manja dužnost smješta na dobro mjesto za nadzor i intervencije u mletačko-ugarskim i mletačko-habsburškim odnosima). Nakon niza daljnjih diplomatskih mandata, 1506. bio je mletački *visdomino* u Ferrari, na dvoru Alfonsa I. d'Este i Lucrezije Borgije. Kao upravitelj u Bresciji morao je nakon 14. svibnja 1509. poslati u Veneciju vijest o katastrofalnom porazu u bici s Francuzima, kod Agnadella. Par dana kasnije Francuzi su osvojili i Bresciju, iz koje je Giustinian pobjegao; pojavivši se pred mletačkim Kolegijem u koroti, svoj je uzmak prikazao emotivno. Kako je zapisao Sanudo prema Giustinianovu izvještaju, pri njegovu odlasku »sve žene s balkona, muškarci su ga blagoslivljali, svjedočeći svoju preveliku tugu, a kralj se zadovoljio time da ga otpusti, i dodijelio mu je pratnju i dozvolu za odlazak.«²

² *A dì 3, domenega, fo la Trinità, In colegio vene sier Sabastian Zustignan, el cavalier, venuto podestà di Brexa, con vesta negra et barba, per coroto. Referi*

U teškoj vojnoj i političkoj situaciji koja za Mletke nastaje 1510., Giustinian je prvo izabran za generalnog providura za Istru, potom (nakon neuspješnog napada na istarski Osp, 1511.) postaje generalni providur za Dalmaciju, sa zadatkom da uguši lokalne neredne, neizravnu posljedicu mletačkih poraza u ratu s Cambraiskom ligom. Razdoblje Giustinianova boravka u Dalmaciji, od kolovoza do studenog 1512., uključuje njegovo neuspješno gušenje Hvarske bune.

No, što je bilo s Giustinianom nakon providurske dužnosti? Koncem 1514. izabran je za ambasadora u Engleskoj, na dvoru Henrika VIII., gdje je ostao do 1519.; Giustinian je ujedno prvi mletački poslanik u Engleskoj čiji je cjelokupan niz izvještaja sačuvan (ima ih 226). Tijekom boravka u Engleskoj u vezi je s Erazmom Roterdamskim (kojem piše dva pisma 1517.)³ i Thomasom Moreom. Kasnije je Giustinian tri godine bio generalni providur na Kreti (1520. – 1523.), da bi ga 1526. izabrali za ambasadora u Francuskoj. Kralja Franju I. pratio je sljedećih pet godina, a 1531. je okončao diplomatsku karijeru; 1540. dobio je drugu najvišu dužnost i počast dostupnu mletačkom patriciju, postavši *procurator di San Marco*.

G. Gullino, autor članka u *Dizionario biografico degli Italiani*, ovako zamišlja Giustinijanov karakter: »bio je to obrazovani humanist, ali ne i ratnik, nesposoban da se suoči s nedaćama bez žalopojki i samosažaljenja; vršeći vlast, nije znao održati ravnotežu, s lakoćom je padao iz sućuti u nasilnost; tim karakteristikama valja dodati i naglašeni religiozni senzibilitet.«⁴ Slično, mada polazeći s druge točke, procjenjuje i Andro

primo, che il popolo di Brexa e marchesco e tutti si a dollo; et quando introno il re, niun cridò: Franza! Salvo 7 over 8, la qual cossa parse di novo al re. (...) Item, quando lui si partì, tutte le done dai balconi e homeni lo benedicea, tra lhoro mostrando grandissimo dolor... Diarii VIII, stupac 338-339.

³ Pisma br. 559 i 591 u *Opus epistolarum des Erasmi Roterdami denuo recognitum et auctum per P.S. Allen, sv. 2, Oxford, 1910.*

⁴ *Un colto umanista che non era da guerra, che non sapeva affrontare le avversità se non tra querele e autocommiserazioni, che nell'esercizio del potere non riusciva a mantenere il giusto equilibrio, trascorrendo con facilità dalla mi-*

Gabelić: »osnovno i glavno u Justinijanovim izvještajima jest Sebastijan Justinijan, njegova ‘mudrost’, ‘hrabrost’, vapaji za pohvalama, slavom, itd. [...] Time je slika Sebastijana Justinijana kao kompletne tragikomične figure bila zaokružena. [...] vitez i kavaljer Sebastijan Justinijan, generalni mletački providur za Dalmaciju, nije bio potučen samo oružjem na bojnome polju od težaka, ribara i brodara Matija Ivanića. Njega je Ivanić ‘potukao’ i diplomatski – oružjem lukavstva kojim su se Mlečani inače tako obilato služili.«⁵

Misije u Ugarskoj, Engleskoj, Francuskoj, kao i razmjena komplimentata s Erazmom, svjedoče o čovjeku posve doraslome životu dvorjanina, diplomata, intelektualca. Giustinianovi problemi počinju kad lijepo izražavanje, erudicija i profinjenost zakažu.

GIUSTINIAN NA HVARU

Podsjetit ćemo kako je prošla ekspedicija u Dalmaciju i na Hvar. Generalni providur morao je ugušiti više pučkih nemira. To mu je uspjelo u Zadru i Šibeniku, a kasnije i u Splitu, gdje je djelovao doplovivši s Hvara (kasnije će odbiti pohod na Bar po istom povodu; tvrdio je da nema vojnika ni galije). Za akcije u Zadru, Šibeniku i Splitu dostajala je demonstracija mletačke vojne sile.⁶ U dalmatinskim komunama na kopnu providur bi se naprosto iskrcao i pohapsio buntovnike; nije zabilježen nikakav pokušaj

sericordia alla violenza. Insieme con una pronunciata sensibilità religiosa, furono queste le caratteristiche dell'uomo. Giuseppe Gullino, »Giustinian, Sebastiano«, DBI sv. 57 (2002.).

⁵ Andro Gabelić, *Ustanak hvarskih pučana (1510-1514). Izvori – tokovi – dometi*, Split: Književni krug, 1988., s. 247, 250.

⁶ Indikativno je da ta sila nije bila naročita; Giustinianu su na raspolaganju stajale dvije galije – kasnije samo jedna – te nekoliko konjanika, i isprva oko stotinu pješaka, a kasnije čak i manje.

otpora. Na Hvaru je bilo drugačije. Tamošnji pobunjeni pučani, i iz gradova i sa sela, bili su dobro organizirani, raspolagali su i kopnenim i pomorskim gerilskim snagama. Giustinian je, kako kaže enciklopedijski prikaz Hvarske bune, počeo time što je »svojom oštrom osvetničkom politikom osudio 69 pučkih vođa na [progonstvo ili] vješanje i sakaćenje, što je ponovno potaknulo izbijanje pobune.« Naime, nijedna osuda nije bila izvršena, jer vođe ustanka providur nije uspio uhvatiti. Zato je, nastavlja enciklopedija, »uspio [...] osvojiti Vrbosku i uvjeriti dio pučana da prestanu s oružanim akcijama.«

Za napad na Vrbosku Giustinian je mobilizirao oko osamsto ljudi iz susjedstva, Poljičana, Bračana i Trogirana. Učinio je to ekonomično, »bez troškova Sinjorije«, no dobio je nedisciplinirano ljudstvo koje je vidjelo priliku za laku pljačku (prema Giustinianu, u tome će se posebno isticati Poljičani). Ove su paravojne snage Vrbosku, iz koje su se stanovnici povukli, najprije opljačkale, potom zapalile; to je u Veneciji vrlo loše primljeno, te se Giustinian morao odreći daljnjih usluga lokalnih pomoćnih jedinica.

Pokušao je zatim nešto drugo, što Andro Gabelić naziva »mirovnom komedijom u dva čina«. U Starom Gradu, »veoma poznatom hvarskom selu«, Giustinian je sazvao stanovnike i teatralnom im izvedbom ponudio izbor između rata i mira – na što su oni, naravno, odabrali mir. Tri dana kasnije, ceremonijom u hvarskoj katedrali, uz sudjelovanje biskupa, pučana i plemića, Giustinian je »zaključio opći mir na toliko odobravanje i zadovoljstvo da su mnogi prolili suze radosnice«. Ujedno je providur potaknuo pobunjenike da sami pođu u Veneciju »izraziti svoju pokornost«, zajamčivši im slobodu odlaska i povratka.⁷

Ubrzo je, međutim, Giustinian morao galijom, strijelcima i pješacima krenuti na ustanike u Jelsi. Tada su, u Gabelićevoj interpretaciji, »pučki ustanici izveli tako žestok napad da su se Justinijanovi strijelci i pješaci,

⁷ Gabelić, n. dj, 243-247.

uz gubitke, morali ne povući, nego najvećom mogućom brzinom spašavati bijegom s bojišta [...] dok je sam Justinijan jedva iznio živu glavu.«⁸ Krajem rujna, pobunjenici su pak iskoristili Giustinianov *salvus conductus* da odu u Veneciju i požale se na samoga providura. Nakon toga Giustinian više nije vojno djelovao, ograničio se na boravak u Hvaru i rješavanje sporova ostalih dalmatinskih komuna. Po povratku u Veneciju, održao je u Vijeću umoljenih »vrlo dug« i »dosta dosadan« izvještaj, govoreći mnogo usprkos prekidanjima, naišavši na hladan doček, dok su hvarski pučani »na stubištu Vijeća vikali protiv njega«.⁹

IZVJEŠTAJI

Sanudovi su *Dnevnici* sačuvali, što u sažecima, što doslovno citirano, dvanaest Giustinianovih izvještaja s Hvara ili vezanih uza nj.¹⁰ Svi imaju oblik pisama. Dva se ističu po tome što su poluslužbena, tj. nisu upućena nekom tijelu mletačke vlasti, već Giustinianu bliskim osobama (sinu Marinu, od 3. kolovoza 1512. i Giorgiju Corneliju, prokuratoru Sv. Marka), mada s očitom namjenom da se predoče Sinjoriji, te ih zato Sanudo i bilježi u *Dnevnike*. Nadalje, dva se među Giustinianovim pismima, kao što smo najavili, ističu po tome što su na latinskom. Prvo je opet pismo iz Hvara sinu Marinu od 3. kolovoza 1512. Drugo je, mjesec dana kasnije, pismo Sinjoriji (iz Hvara, od 2. rujna 1512.).

Čime su motivirana ova dva jezično izuzetna pisma? Možemo li uočiti neku vezu forme i sadržaja?

⁸ Gabelić, n. dj, 248.

⁹ Gabelić, n. dj, 252.

¹⁰ U Gabelićevoj zbirci to su dokumenti br. 57 (s. 599-600), 58 (601), 62 (131), 63 (151-153), 64 (153-155), 65 (155), 66 (156), 67, 69 (220), 70 (221), 71 (221).

Pismo sinu Marinu izvještaj je o trijumfu – o tome kako je providur uz minimalan napor svladao bune u Zadru i Šibeniku. Time što je privatno, naslovljeno na sina, omogućuje Giustinianu, između ostaloga, da se hvali ne hvaleći se. To potvrđuje i retorička akrobacija s konca pisma:

uno ergo die civitatem tumultuantem, dissidentem a patribus plebem, quae spretis legibus ac magistratibus paucorum hortatu concitata sibi leges ac magistratus constituerat actis in exilium patribus, eorum bonis direptis ac nonnullis trucidatis, liberavimus sedavimusque: qui rem maiorem minoris temporis spatio acriori consilio absque ullo periculo confecerit laceret Iustinianum patrem tuum, quem alii praedicerent, <quum > ipsi de se fari non liceant.¹¹

Pismo Corneliju, svjetovnoj osobi koja obnaša uglednu vjersku dužnost, Giustinianova je očita apologija. Pošiljatelj računa koliko na autoritet adresata (koji će pismo predočiti Sinjoriji), toliko i na snagu samih argumenata. Sve se vidi odmah s početka:

Magnifice et clarissime tanquam pater observandissime. Havendo inteso esser sta reclamato di me ala illustrissima Signoria che io habia facto brusar x case de una villa di Verbosca et de cio esser sta fulminato terribilmente me ho dogliuto assai esser cussi bersagliato...¹²

Latinski izvještaj Sinjoriji sadržajno je između trijumfa i apologije: providur javlja prvo o dvojbenom uspjehu akcije u Vrboskoj, o paravojnim jedinicama koje su izmakle (ili »izmakle«) njegovoj kontroli – da bi po-

¹¹ »U jedan sami dan oslobodismo i umirismo pobunjeni grad, puk koji se odvojio od plemstva, koji je, prezrevši zakone i vlast, na poticaj nekolicine uspostavio svoje zakone i svoju vlast, plemiće protjerao u progonstvo, razgrabio njihova dobra i nekoliko njih pobijao. Tko bi u kraće vrijeme mogao razboritije i bez ikakve pogibelji učiniti bolju stvar neka napada tvoga oca Justinijana, koga drugi neka slave, budući da mu samome nije slobodno o sebi govoriti.« Usp. Sanudo, n. dj, sv. 14, stupac 601; Gabelić, n. dj, s. 595-596, dokument 58.

¹² »Uzvišeni i slavni, štovani poput oca. Pošto sam čuo da se na mene žale kod prejasne Sinjorije zbog toga što sam dao spaliti deset kuća u selu Vrboskoj, i da sam zbog toga bio strahovito napadnut, vrlo mi je žao što me se tako uzelo na nišan.« Usp. Sanudo, n. dj, sv. 15, stupac 221; Gabelić, n. dj, s. 602, dokument 71.

tom dodao na vagu vijesti o svome uspjehu u Splitu i teatralnoj izvedbi u Starome Gradu.

RETORIKA

Upravo je Giustinianova starogradska »izvedba« najuočljiviji njegov – i, mogu sa zadovoljstvom reći, kod istraživača već prepoznat – retorički potez, čiji je cilj *movere*, izazivanje jakoga dojma, kako kod (pretpostavljene) neposredne publike, Hvarana, tako i kod one posredne, kod članova mletačke Sinjorije.¹³

hora decima nona ejusdem diei jejunus abscessi, navigaturus noctu Civitatem veterem, vicum Fariensem celeberrimum, quo crepusculo matutino, noctis atra tempestate defessi appulimus. Ubi convocatis incolis, verbis habitis bello et paci opportunis, apprehensis utrisque vestis meae fimbriis »hinc« dixi »pacem, inde bellum vobis affero; accipite utrum vobis magis expediat.« Conclamant omnes: »pacem,« territi prioris incendii metu. (S. Giustinian, pismo od 2. rujna 1512.)¹⁴

Ono što Hvarani nisu nužno znali, za razliku od barem nekih među obrazovanim dužnosnicima Sinjorije, jest aluzivna veza: Sebastiano Giustinian gestom i riječima u Starome Gradu ponavlja prizor Livijeve

¹³ U svjetlu snažne hvarske kazališne tradicije, privlačna je spekulacija – mada, dok se ne nađu dokumentarne indicije, ona nužno ostaje tek spekulacija – da je Giustinian pri osmišljavanju ove izvedbe računao na kazališni senzibilitet hvarske »publike«, na njezinu osjetljivost za dramu.

¹⁴ »Oko devetnaestog sata istog dana natašte se otisnuh da otplovim noću u Stari Grad, veoma poznato hvarsko selo; onamo smo stigli u svitanje, izmoreni mrkom noćnom olujom. Tamo sam, sazavši stanovnike, izrekao riječi prikladne ratu i miru, prihvatio oba ruba svoje odjeće, i rekoh: »Donosim vam odavde mir, a odande rat. Uzmite što vam više odgovara!« Svi povikaše: »Mir!« dršćući u strahu zbog prijašnjega požara.« Usp. Sanudo, n. dj, sv. 15, stupac 153-155; Gabelić, n. dj, s. 599-600, dokument 64.

povjesnice *Ab Urbe condita* (21, 18-19). Providur postaje Kvint Fabije Maksim iz godine 218. pr. n. e., nudeći Hvaranima-Kartažanima »mir ili rat« iz krila svoje toge. Pritom je odabir Hvarana – ovaj je dio izvještaja već upućen isključivo Sinjoriji – sugestivno drugačiji od onoga Kartažana.¹⁵

tum Romanus sinu ex toga facto, 'hic' inquit, 'uobis bellum et pacem portamus; utrum placet sumite.' sub hanc uocem haud minus ferociter, daret utrum uellet, succlamatum est; et cum is iterum sinu effuso bellum dare dixisset, accipere se omnes responderunt et quibus acciperent animis iisdem se gesturos. haec directa percontatio ac denuntiatio belli magis ex dignitate populi Romani uisa est quam de foederum iure uerbis disceptare, cum ante, tum maxime Sagunto excisa. (Liv. 21, 18-19)¹⁶

¹⁵ Motiv biranja između rata i mira, mada bez livijevskih prizvuka, naći ćemo i u Giustinianovu nastupnom govoru održanom pred Vladislavom II. Jagelovićem: »Si coeant inter sese principes nostri, qui ambiget pacem et bellum in manibus nobis esse? Data enim belli et pacis optione, si pacem maluerimus, quamcunque dederimus, accepturum hostem puta; alioquin qualem ipse dederit oportebit accipere. Si bellum eligerimus, uictoria in manu nobis est; quando quidem coactis Christianorum uiribus Othomanum nomen penitus deletum iri non dubito.« – »Ako se naši vladari slože, tko bi dvojio da su nam u rukama i rat i mir? Jer, budemo li mogli birati između rata i mira, odlučimo li se za mir, kakve god uvjete dali, znaj da će ih neprijatelj morati prihvatiti; u suprotnom bi trebalo prihvaćati ono što on sam odredi. Odaberemo li rat, već smo pobijedili, jer ne sumnjam da će, ujedine li se kršćanske snage, samo ime Osmanlija biti zatrto.« *Oratio Magnifica ac Clarissimi. D. Sebastiani Justiniani Oratoris Veneti ad Serenissimum dominum Vladislaum Pannonie et Bohemie Regem*, Leipzig: Stöckel, nakon 24. 10. 1500., s. 10. Digitalizat dostupan na adresi <http://diglib.hab.de/inkunabeln/202-69-quod-1/start.htm>.

¹⁶ »Tada Rimljanin svoju togu skupi u nabor. 'Ovdje vam donosimo rat i mir; uzmite što vam se sviđa.' Na te riječi odgovori jednako odrješit poklič neka da što mu drago; a kad je on otvorio nabor i rekao da daje rat, svi su odgovorili da prihvaćaju, i da će rat voditi jednako srčano kao što su ga i primili. Ovakvo izravno obraćanje i najava rata doživljeni su kao primjereniji dostojanstvu rimskoga naroda od cjepidlačenja o savezničkim pravima, kako ranije, tako osobito nakon uništenja Sagunta.«

Valja upozoriti i na brižljiv odabir latinskih riječi kojima Giustinian izriče svoju poruku. Tu su, s jedne strane, visoko literarni izrazi *noctis atra tempestate defessi, territi... metu* (za potonju sintagmu nalazimo paralele kod povjesničara Kurcija Rufa),¹⁷ s druge pak kršćanski (*fimbria vestis* ima paralele i kod evanđelista, i kod kršćanskog epičara Paulina iz Petrikordije (tj. iz Périgueuxa; druga polovica V. st.).¹⁸

Humanistička povezanost poganske antike i kršćanstva – prožimanje filozofskog i vjerskoga morala – podloga je i same početne antiteze i uvodnog argumenta Giustinianova pisma, gdje se suprotstavljaju *mansuetudo* i *severitas*. Takvu suprotnost čitamo u Ciceronovu spisu *De officiis*, omiljenu humanističkom štivu, kao i u pismima svetog Ambrozija.

Superioribus litteris meis declaravi quid essem acturus, et cum incolae hujus insulae mansuetudinem meam spreverint, justitiae severitatem eos experiri oportere. (S. Giustinian, Hvar, 2. rujna 1512.)¹⁹

Nec vero audiendi qui graviter inimicis irascendum putabunt idque magnanimi et fortis viri esse censebunt; nihil enim laudabilius, nihil magno et praeclaro viro dignius placabilitate atque clementia. In liberis vero populis et in iuris aequabilitate exercenda etiam est facilitas et altitudo animi quae dicitur, ne si irascamur aut intempestive accedentibus aut impudenter rogantibus in morositatem inutilem et odiosam incidamus et tamen ita probanda est mansuetudo atque clementia, ut adhibeatur rei publicae causa severitas, sine qua administrari civitas non potest. (Cic. *off.* 1,88)²⁰

¹⁷ Npr. Curt. 4, 16: »inprovisio metu territi rursus seditiosis vocibus regem increpare coeperunt«.

¹⁸ »Quin et contactus tantum uel fimbria uestis«, Paul. Petric. *Mart.* 2, 650.

¹⁹ »U prethodnom sam pismu objavio što namjeravam učiniti, kao i da su stanovnici ovog otoka prezreli moju blagost, te moraju okusiti strogost pravde.« Sanudo, n. dj, sv. 15, stupac 153; Gabelić, n. dj, s. 599, dokument 64.

²⁰ »Ali ne treba slušati one koji će držati da se na neprijatelje treba silno srditi, da je to obilježje pravoga junaka; ništa nije pohvalnije, ništa vrednije velikoga i dostojnog čovjeka od otvorenosti i blagosti. Prema slobodnim narodima i u pravičnosti treba postupati još i s onim što se naziva lakoća i uzvišenost duha, da ne bismo, ako se budemo ljutili na one koji nam pristupe u krivo vrijeme ili nas

beatus qui et severitatem et mansuetudinem tenet, ut altero disciplina servetur, altero innocentia non opprimatur. (Ambrosius Mediolanensis, *Epistulae*, 9, 64, 10)²¹

Čitajući Cicerona i Ambrozija, pada nam na pamet daljnja važna gesta prvoga Giustinianova pisma (onoga sinu Marinu o umirivanju buna u Zadru i Šibeniku). Ondje je, naime, Giustinian mirovni apel Zadranima argumentirao tezama Svetoga pisma, Aristotela i Cicerona.

Egimus cum populo et hortati sumus ut pacem et quae pacis essent amplecterent. Quaecumque in sacris litteris scripta sunt et quae peripateticus Aristoteles ac Marcus Cicero de pace et concordia lepidissime tradiderunt, in medium attulimus. (S. Giustinian, Šibenik, 3. kolovoza 1512.)²²

U pismu Sinjoriji, sjetimo se, nered u Vrboskoj našao je protutežu u livijejskoj sceni u Starome Gradu. Na sličan način, protutežu je dobio i mirovni apel Zadranima iz pisma sinu: nasuprot zadarskom filozofskom uvjeravanju stala je odlučna demonstracija sile u Šibeniku, čineći od prestrašenih pobunjenika dobar materijal za ismijavanje.

Auctorem proinde omnium malorum Georgium Pachich hospitio quodam dominarum Tertii Ordinis personam mulierculae indutum et, quia barbatus esset, agnosci metuentem, simulantem furfur primo gallinarum victu aversum miscere, apprehendi iussimus. Agnoscitur et capitur Matthaeus quidam civili foedatus sanguine in schola Trinitatis repertus, latebra quam vix <mures> subiissent latitans vincitur: hi in viis, alii domibus, multi super tectis capiuntur, quidam fugientes extra urbem repertis clausis portis sese

mole nedovoljno obzirno, postali podložni nekorisnoj i mrskoj naprasitosti; pa ipak, umjerenost i blagost treba odobriti pod uvjetom da se u državnom interesu postupa strogo; bez toga se ne može upravljati državom.«

²¹ »... blažen tko vlada i strogošću i blagošću, tako da jednome održava stegu, drugime ne tlači nevinost.«

²² »Razgovarali smo s pukom i poticali ih da prihvate mir i sve što mu pripada. Što god je pisano u Svetom pismu i što god su peripatetik Aristotel i Marko Ciceron ingeniozno zapisali o miru i slozi, sve smo iznijeli.« Sanudo, n. dj, sv. 14, stupac 601; Gabelić, n. dj, 595, dokument 58.

precipitavere ex turribus: captivi ad naves mittuntur vincti. (S. Giustinian, Šibenik, 3. kolovoza 1512.)²³

ZAKLJUČAK

Izvještaji Sebastiana Giustiniana s Hvara i po retoričkim gestama – po persuazivnim strategijama – isto su ono što su po svojim jezičnim izborima (onime što u prijevodu biva nužno »ispeglano«). Ti su izvještaji *humanistički* tekstovi. Naravno, *nama* ih je teško tako promatrati. (Zamislimo samo kako bi nam se tekstovi činili da je situacija obratna, da *hrvatski* humanist izvještava o pobjedi nad *talijanskim* buntovnicima.) Ali pokušajmo osvijestiti onih petsto godina koje nas dijele od hvarskih događaja, pokušajmo se primaknuti Giustinianovoj perspektivi.

Sebastiano Giustinian je renesansni humanist. Prvo što je on naučio, prvo što mu je donijelo kompetenciju i moć, bile su *riječi*. Poput mnoštva kolega, i Giustinian je marljivo, satima i satima, ekscerpirao »autore«, među njima i Livija, Cicerona, Aristotela. Činio je to ne samo konvencije radi, i ne samo kako bi ovladao riječima – nego i da bi ovladao stvarnošću koja je tim riječima opisana. Uzus oponašanja antičkog jezičnog stila implicira i uzus tumačenja sadašnjosti antikom. Želim reći da Livije, Ciceron, Aristotel za humanista nisu puki ukras, šlag kojim ćemo pokriti rupe i nedostatke svojega kolača; *auctores* i *exempla* nisu tek znak Giustinianove

²³ »Naredili smo stoga da se uhapsi začetnik svih zala Juraj Pakić, koji se u gostinju gospođa Trećeg reda prurušio u žensku, a jer je imao bradu, bojeći se da ne bude prepoznat, okrenuo je leđa te hinio da miješa mekinje kao hranu za kokoši. Bio je prepoznat i uhapšen neki Mate koji se okaljao krvlju građana, nađen u bratovštini sv. Trojice, krijući se u skrovištu u koje bi se jedva miševi mogli uvući, te je svezan. Jedne smo uhapsili na ulici, druge u kući, mnoge na krovovima, a neki, bježeći iz grada, kad su našli zatvorena vrata, bacili su se s kula; uhapšenici su u okovima poslani na brodove.« Sanudo, *isto*; Gabelić, *isto*.

»taštine i častohleplja«. Oni, jednako tako, mogu biti tragovi nastojanja jednog humanista da *protumači* situaciju u kojoj se našao, da nađe za nju okvir, i da je, prema tom okviru, kontrolira; onako kako su ga učili, »prema primjerima starih«. Hvarani za Giustiniana zaista *jesu* Kartažani. Nalazeći paralelu, on je našao »ključ« za problem.

U tom slučaju, Giustinianovi izvještaji s Hvara svjedoče i o slomu humanističke retoričke paradigme, o zidu o koji je ta paradigma lupila. Giustinian je pisao na latinskome dok je god vjerovao da se Hvarska buna može razumjeti i oblikovati tropima antičke književnosti. Kad su stvari postale »gadne« – kad se pokazalo da razumijevanje antike ne jamči i razumijevanje hvarskih pučana, da kazališno-kulturni jezik dramatičnih gesta i ceremonija neće uroditi povjerenjem lokalnog stanovništva – Giustinian je od latinskog odustao. To nije jezik na kojem ćete pisati o porazima, osobito ne vlastitima, osobito ne onima koji ne završavaju u jasnoj i veličanstvenoj tragediji, već u zapetljanoj, nečistoj pat-poziciji. Takvi porazi iznevjeravaju samu bit renesansnoga humanizma: samu ideju da ćemo, ovladavajući riječima, ovladati i stvarnošću.

RHETORICAL STRATEGIES IN RENAISSANCE LATIN REPORTS FROM HVAR

Abstract

In the Diaries of Marin Sanudo, there are two strange reports sent to Venetian authorities from Hvar, in August and September 1512. The documents are strange because they are in Latin, and not, as is the norm for Cinquecento reports from Dalmatia by Venetian officials, in the Veneto dialect of Italian. The author of these reports is Sebastiano Giustinian, the provveditore generale of Dalmatia in 1512, on a mission to suppress several local revolts.

Sebastiano Giustinian (1459-1543) was a successful Venetian diplomat, serving in Hungary around 1500, on the Ferrarese court of Alfonso I d'Este in 1506, in Brescia at the time of Venetian defeat at Agnadello 1509. After his Istrian and Dalmatian engagement in 1510-1512, Giustinian will go on to England, to the court of Henry VIII (1514-1519; during this period Giustinian exchanged letters with Erasmus and Thomas More), to Crete (1520-1523) and to France (1526-1531), ending his career as the procurator of St Mark's in Venice. Giustinian was obviously well suited to courts and diplomacy; however, a peace-keeping mission in Dalmatia required abilities of a different type.

At first, Giustinian successfully suppressed uprisals in Zadar, Šibenik, and Split, with a simple demonstration of Venetian military power. The rebellious citizens and peasants of Hvar, however, were by this time well organised guerillas. Giustinian employed paramilitaries from nearby Poljica, Brač and Trogir to attack Vrboska, a rebel village on Hvar, but this action ended in uncontrolled looting, which was not well received in Venice. Giustinian then tried something else, an almost theatrical public performance in Stari Grad, where he offered the inhabitants a choice between war and peace, celebrating the peace they have chosen in the cathedral of the City of Hvar. But soon afterwards Giustinian suffered a defeat by guerillas in Jelsa, with rebels later taking political action against him in the Venetian Senate.

The Latin reports were written from Hvar, on August 3, 1512 (this is a letter Giustinian sent to his son Marino, intending it for public circulation), and on September 2, 1512. The letter to Marino reports Giustinian's successes in Zadar and

Šibenik; the report to the Senate is an apology, where Giustinian tries to balance the looting of Vrboška with good news from Split and Stari Grad. The performance in Stari Grad, obviously inspired by a scene from Livy (Liv. 21, 18-19), when Q. Fabius Maximus in 218 B. C., holding two ends of his toga, theatrically offered the Carthaginians a choice between war and peace, is itself reported in a high humanist style, with lexical echoes from Curtius Rufus and Paulinus Petricordiae, with a Ciceronian antithesis between mansuetudo and severitas (cf. Cic. off. 1,88, and Ambrosius, Epistles 9, 64, 10). In a similar way, the report from Zadar contrasts teachings from Scripture, from Aristotle and Cicero, presented by Giustinian in a public speech, with laughable cowardice of fearful rebels, who try to escape disguised as females, or hide in holes »barely fit for mice«.

The rhetoric of Giustinian's reports is a characteristic Renaissance humanist strategy, based on words and wisdom of the Ancients, on a strong belief that the Antiquity can explain the present day and offer solutions for current problems. Seen in this light, Giustinian's reports from Hvar testify to a breakdown of humanist rhetoric; they are written in Latin and styled as humanist texts as long as the provveditore believed that the situation can conform to ancient models. When events get out of hand, Giustinian drops the Latin; neither the language nor its literary models are fit for reporting one's own defeats and unclear, tangled issues of impasse. Moreover, such defeats frustrate the very essence of Renaissance humanism, its idea that, if we can control words, we can control reality as well.